

Универзитет уметности у Београду,
Факултет ликовних уметности, Београд

DOI 10.5937/kultura1755024S

УДК 159.923.2:316.7

316.47

оригиналан научни рад

СТВАРАЊЕ У ЗОНИ ИЗМЕЂУ МАСКЕ И МАСКИРАНОГ

КАКВО ЈЕ ТВОЈЕ ЛИЦЕ

Сажетак: У психолошком смислу маскирање, ситуација у којој је дан садржај бива заклоњен неким другим са којим стоји у изворном односу сродности, може да има развојно-креативни потенцијал. Носити маску у било ком смислу не значи нужно одрећи се аутентичности, јер управо кроз њу можемо открити пут у отворену зону између знака и означеног, динамични простор за изградњу идентитета – буди оно што ниси, да би постао оно што јеси. Идеје Јунга, Ленга, Бома, Вошбурна, Виготског и других аутора су анализирани са позиције односа између знака (маске) и означеног (лика). Појам отуђења је посматран као онтолошки расцеп између маске и лика, неаутентичне и аутентичне личности. Проширење научне парадигме које је изазвала квантна физика може се читати у пољу трансперсоналне психологије и психологије свести у којима је човек схваћен као мултидимензионално, мултивременско биће, те је тако покретање сваке тачке личне свести истовремено покретање мрежне свести. Однос маска – лик постаје однос између квантних редова.

Кључне речи: психологија, креативност, значење, трансперсонални приступ

Створено и стварајуће

Друштвени призори су визуелне маске – скоро идентично насмешена лица, фигуре, покрети, одећа, манири. Друштво је, такође, пуно критике таквих маски, неко их се одриче и сматра да он/она такве маске нема. Социјална енергија маске често је изврсно тржиште за зараду и контролу над људима и позива нас да се томе супротставимо, да уклонимо маске.

Тако је маска обележена као нешто негативно, неуаутентично, нешто задато или присилно, а лице испод ње као оно што је универзално истинито. Претпоставља се супротност или бар тензија лик-покривач. Као и сваки поларитет који изгледа јасно на први поглед, на други поглед, онај који баца психологија изнутра, интроспективно из човека, из његових унутрашњих простора, стиче се другачија слика: поента није у маски (па да је збацимо) или лику (па да се он укаже одређен и чист, такав какав јесте), него у *односу* између ова два поља. А то је динамичко поље у коме се стварају значења, идентитети постају процес а не садржај, ствара се сложена повезаност између насталог (видљивог) и настајућег (лика иза видљивог), у *зони наредног развоја лика*.

Према психологији значења и психологији уметности (посебно перформанса, импровизаторских и извођачких уметности) маска није виђена као прикривање, већ као „очврсли” део идентитета или дела. Овај видљиви, испољени део стоји према невидљивом идентитету/делу у настајању у активном односу дијалектичке тензије. У психолошком пољу маска и лик не стоје у простом, линеарном односу знак – означено. Посматрање маске као нечега што одступа од наше суштине обично је наивно фокусирано на енергију маске, види само један пол, а превиђа простор (процесни помак) између маске и лика, простор у коме се одвија дијалог између показаног и непоказаног. У овом раду развићу идеју да у психолошком смислу маскирање, ситуација у којој један садржај бива заклоњен неким другим са којим стоји у изворном односу сродности, може да има развојно – креативни потенцијал. Носити маску преко лица, тела или читавог бића не значи нужно одрећи се аутентичности, јер управо кроз маску можемо открити пут у отворену зону између знака и означеног, динамични простор за изградњу идентитета („Буди оно што ниси, да би постао оно што јеси” говори један учесник перформанса – радионице). Заступаће се идеја да стварање и растварање маски представља развојни процес и да у том смислу онај ко не зна ко је, онај ко је спреман да се игра себе обично има шире развојно поље (ма колико недефинисано или тек у помолу) од онога ко „зна ко је и где му је место”. Управо маска и њен однос према лику, оно што јесмо/нисмо, оно што смо постали као и оно што нисмо постали а могли смо, или ћемо постати у некој потенцијалној временској тачки, чини поље за експеримент и учење. Тако постајемо, у истом тренутку у коме већ јесмо. Овај процес откривања, издизања нових значења, њихово видљиво трајање и трансформација, затим падање пред новим значењима изведеним из скоро бескрајног арсенала могућности које

микроуниверзум свакога од нас садржи – представља процес природе, процес живота.

Тензија између прикривеног и показаног, покрета и мировања, флуидног и кристализованог, отвореног и затвореног, растућег и нараслог, настајућег и оформљеног – међупростор у коме се тензија читава, тешка је и инспиративна тачка истраживања. Не зато што је решива са позиције емпиријске науке, већ пре зато што је уопштено-нерешива али нерешивост поља постављеног између натегнутих сила омогућава осликавање битних идеја које неки концепт носи. Начин решавања одсликава приступ, чак и ако јасан одговор не може да се пронађе. Решавање односа између супротних сила, како год их концепт поставио, представља пројекцију тог концепта у прочишћеном виду. Згодан положај за осматрање битног.

Тема тензије између прикривеног и откривеног лика је доспела у поље психологије сасвим вероватно из древне науке о свему (филозофије), која је некада морала да буде више налик окупљању разноликих одговора око гравитационе силе питања, него што је представљала одговоре. У психолошком пољу, ово питање би се могло разумети као однос између насталог и настајућег, између продукта и процеса, знака и онога на шта се он односи, створеног и стварајућег.

*Какво је било твоје лице пре него
што си постао?*

„Али, какво је наше право лице пре рођења? Ово лице које узимамо за своје, далеко је од нашег правог лица, и ако се поистоветимо с тим лицем, онда смо ми већ у извесном смислу лишени расе, обеспокојени и заробљени том магичном чаролијом одражених слика које одражавају једна другу.”¹

Идентитет се најчешће схвата као садржај: нешто јесмо или нисмо, или делимично јесмо/нисмо, ако не баш ми, онда неко други. Идентитет се тада дефинише садржајем који обухвата или групом /класом којој неко припада, а која је опет, садржај. Психологија уметности, међутим, идентитет посматра као процес, и то процес грађења значења себе пред самим собом или пред другима, што је заправо исто – питање угла посматрања:

Корени су гране доле под земљом

Гране су корени горе у небу²

1 Ленг, Р. Д. (1985) *Чињенице живота*, Београд: Просвета, стр. 106.

2 Тагоре, Р. (2011) *Птице луталице*, Београд: Библиотека Небо.

Идентитет, оно што смо, најчешће се види као да је на удару маскирања и при томе се најчешће, имплицитно подразумева да је сам акт маскирања негативан. Уколико превлачимо преко себе нешто што нисмо, онда се претпоставља да је испод тога нешто што стварно јесмо, и тако, неопрезно и поједностављено замишљамо опозицију између маске и лика.

Али, шта ако не постоји такав непомичан центар идентитета, такво место које је универзално истинито и под ударом спољашњих неистина? Шта ако нема таквог савршеног, прикривеног идентитета који бежи, који је „латентно присутан” како нас упућује психоаналитичка школа? Шта ако помислимо да је човек биће и покрету, јахач на врху таласа, активни дух-окупљач живих подсистема: ткива, ћелија, таласа, холограмских информација, канала и квантних редова који се одсликавају међусобно једни у друге? У таквом проширеном погледу, који је науци неопходан уколико жели да прати хуману природу а не академске центре моћи који издају дозволе за званичне истине, у таквом, дакле, положају, човек постаје сагледив изван поларитета лик – маска. Јер свака маска јесте лик, оно смо што јесмо под маскама или без маске, човек као створитељ симбола и сам јесте симбол и у том смислу сопствена маска која се стално изнова намиче преко редова већ створених идентитета и значења.

Када се девојчица игра са луткама, када узима готове *ready-made* продукте, плавооке, плавокосе Барбике замамних облина обмотане у светлוצаве, прекићене огртаче – то није преузимање естетског модела, то није срозавање укуса (волела бих када родитељи не би на такав начин видели игру), то је стварање знакова идентитета. Знакови се стварају, уклапају и превазилазе новим значењима. Не усвајамо идентитет, градимо га. Кроз идентитет пролазимо – то је пут. Када се девојчица игра неким моделом, она кроз њега пролази, на тај начин свака нова генерација деце компримује целокупно људско искуство и додаје у своје, гради га на још комплекснијем и богатијем тлу него што је то било оно претходне генерације. Када дечаку одуземо играчку-оружје зато што верујемо да је значење такве играчке штетно, учинили смо много озбиљнију ствар: показали смо да не разумемо процесну и активну структуру људског бића, не верујемо да оно може да гради у слободној зони значења изван оних већ кристалисаних, а не разумемо ни то да се стваралачка, градитељска, истраживачка и радосна људска суштина у најчистијем виду одсликава у игри. Играчка је много више од реквизита који приказује нешто, она је градивни материјал за процесно биће. На сличан начин на који

се дете игра, ствара у већ створеном значењу ново, гради се и иденитет одраслог човека читавог живота. Опет: поента није у играчки (маски) него у игри, процесу стварања значења (хумана суштина).

Отцепљена маска – отуђење

Отуђење човека од другог човека и човека од сопствене суштине су форме отуђења које помиње марксистичка филозофија, а које се уже односе на психолошки аспект људског бића. У овом раду, подразумеваће се све оне психолошке ситуације у којима знак (систем којим се нешто представља) задобија функционалну аутономију, постаје одвојен од означеног и понаша се као релативно самостална сила која саму себе потхрањује. Као кибернетички модел, ово нам је препознатљиво под појмом позитивне повратне спреге, система који када једном задобије иницијалну енергију тежи да самог себе појачава.³ Тада је, како би то филозофија рекла, дошло да „онтолошког расцепа” између знака и бића које је иза тог знака постоји, и то некако у корист покривача, а на штету унутрашњости.

Уочљив пример су социјалне улоге и њихов однос према ономе на кога се односе. Будући да смо суштински друштвена бића, оне су нам неопходне у мери у којој могу да одрже тензију између личних и културалних садржаја. То у великој мери зависи од тога да ли улога може да одрази варијабилност и динамику људског бића или је насупрот томе, потпуно дефинисала и обезличила свакога на кога се односи. „Прилепите неку временску ознаку или идентификациону картицу на људско биће – „тинејџер”, „средовечан”, „старија особа” – и ви сте тиме одредили све, од тога шта треба обући, како треба ходати или разговарати, до тога колико често треба имати секс и са ким.”⁴ У друштвеним системима који су наглашено екстровертирани, дефинисани споља, као што је, на пример, данашња култура, приписивање и маскирање, уколико је доследно и систематично, задобија статус истине, чак и када је веома далеко од ње, чак далеко од саме хуманости. О маски менталног здравља Ленг говори:

„Нормално стање ствари јесте толико утонути у своју утонулост у друштвене фантазам-системе да их човек коначно узима за стварне. Многе слике употребљене су не би ли нас упозориле на ову околност. Мртви смо, али мислимо да смо

3 „Што се више чешем, то ме више сврби. Што ме више сврби, то се више чешем” Душко Радовић, *Песма о нсу*, Полетарац.

4 Њумен, Ф. (2012) *Let's Develop – водич за стални лични раст и развој*, Земун: Мостарт, стр. 129.

живи. Уснули, али мислимо да смо на јави. Сањаримо, али своје снове сматрамо за стварност. Хроми смо, богаљи, слепи, глуви, болесни. Али – више се не осећамо болесни, као што је то случај са многим болестима пред крај. Луди смо, али без визије.”⁵

У Јунговој теорији личности⁶ ово отуђење се најпре препознаје у појму Персоне која се односи на део личности који је окренут споља, према другима и представља нашу конструкцију нас самих каквим верујемо да нас други виде. Персона је корисна за социјално сналажење али, говори Јунг, ако она задобије више значаја него што је психолошки оправдано, ако нам постане веома важно како се приказујемо другима, онда овај механизам постаје крут, замрзава се у друштвено пожељан облик – постаје Маска⁷. На ширем плану, Јунг сматра да је једна од основних одлика и проблема човека тај што он представља неуједначену, разједињену, неизбалансирану целину. Делови личности, као и четири основне функције ега (две осе: мишљење – осећање и чулни осет – интуиција) никада нису у идеалној равнотежи или нису довољно проширене да би у себе обухватиле целовиту, супротностима натегнуту личност. Због тога човек увек у себи садржи и одбијене, потиснуте делове којих се свест одриче. Уколико је тежина конфликта велика, велика је и енергија потискивања, стога ови потиснути садржаји добијају аутономну форму – постају маске, ликови, присилни садржаји и целине за себе које се, иако су унутар особе, појављују као битни спољњи догађаји. „...Комплекс са својом датом тензијом или енергијом тежи да од себе формира малу личност. Он поседује тело, одређену количину сопствене физиологије.”⁸ То би могло да значи да одбијени делови нас самих кроје нашу реалност, упоредо са деловањем материјалне, задате садашњости у којој се налазимо. Ленг исту појаву описује: „Измицање је начин да се заобиђе сукоб изравног сучељавања или његовог разрешења. Њиме се избегава сукоб тако што се глуми један вид искуства наспрам другог.”⁹

У разради идеје отуђења, Фром анализира отуђење човека од другог човека, отуђење потрошње, слободног времена и друге форме овог невидљивог одвајања од себе. „Ми чак не претендујемо да употребљавамо многе ствари. Ми их

5 Leing, R. (1989) *Jastvo i drugi*, Novi Sad: Bratstvo i jedinstvo, str. 32.

6 Jung, K. G. (1996) *Dinamika nesvesnog*, Novi Sad: Matica srpska.

7 Јакоби, Ј. (2000) *Психологија К. Г. Јунга*, Београд: Дерета.

8 Јунг, К. Г. (2012) *Аналитичка психологија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

9 Leing, R. (1989) *Jastvo i drugi*, Novi Sad: Bratstvo i jedinstvo, str. 41.

стичемо да бисмо их *имали*. Ми смо задовољни некорисним поседом.” Такође: „Једемо хлеб који је без укуса и није хранљив јер то годи нашој фантазији о богатству, пошто је тако бео и свеж. У ствари, ми једемо фантазију, а изгубили смо осећање за оно што једемо.”¹⁰

На пољу односа између људи, Фром види исте процесе, уместо љубави, поштовања и саосећања, људи постају безосећајни и себични, отуђени, а себе саме људи почињу да виде као робу која би требало што успешније да се пласира. Тако човек предаје из својих руку управљачке узде сопственог живота, није више активно биће моћи, него пасивни производ судбинских сила изван њега. Да би стварао сопствени идентитет човек би морао да се суочава са проблемима и невољама, а не да тежи избегавању бола и скривању иза животних рутина. „Али, човек може да оствари себе једино ако је усталном контакту са основним елементима свје егзистенције, ако може да доживи занос љубави и солидарности, као и трагедију своје усамљености фрагментарног карактера свог постојања.”¹¹

У аутентичном доживљају себе и других човек учествује у свом животу и непрекидно хвата ток промене, размењује са културом у којој живи. У друштву оријентисаном на узимање се догађај (доживљај) не одиграва у индивидуи, него она нешто троши, пролази кроз простор у коме нема осећања. Зато се недостатак доживљаја подржава визуелним материјалом – фотографијама, јавним профилима, снимцима који су уперени споља, према публици. Доживљај нас од стране других постаје замена за сопствени унутрашњи осећај.

Ово онтолошко одступање човека од своје суштине је једно од кључних места у Рајховој анализи оклопљавања – процеса којим особа гради одбрамбени филтер између својих правих доживљаја / осећања и онога што показује.¹² Оклоп се стиче веома рано, услед притиска средине, како говори Рајх. На пример, већ по самом моменту рођења, када нас медицинско особље, намучене и преплашене, одваја од мајке и односи у непознат простор где се о нама не води рачуна, осим о томе да наше тело остане живо. Одмах у самом чину рођења, који је трауматичан јер представља најзначајнији прелаз у животу, уместо да смо умирени, предати људима који нам се радују, однесени смо у боксове, под изговором да је тако једноставније за медицинско збрињавање. Беба

10 Fromm, E. (1966) *Čovek za sebe*, Zagreb: Naprijed, str. 140.

11 Исто, стр. 150.

12 Reich, W. (1985) *Spolna revolucija: prilog karakternoj samoupravi čovjeka*, Zagreb: Naprijed.

плаче, плаче... и затим престане. Стекла је већ прву важну поруку: свет није добро место, не мари за нас и шта год чинили, нема никаквог ефекта. То је одлична позиција за пасивизацију човека.¹³

*Директно и трансцендентно –
пример квантне науке и слојева свести*

Наведене психолошке идеје могу се пратити далеко дубље и шире у прошлост, не само науке, него и пара-наука и религије. Тренутак у коме један идентитетски садржај постаје видљив, његово издизање у поље свести (згрушњавање маске унутар идентитета) може се пратити из много различитих углова посматрања. Као алхемичарска операција коагулације, тренутак у коме елементи процеса постају „тешки, постојани, трајног положаја и облика”.¹⁴ Коагулисани елемент (маска) постаје видљив у психичком пољу, али пошто је човек биће трансформације и маска постаје предмет промене. „Оно што се у пуној мери конкретизовало сада је предмет преображаја. Оно постаје страдање које призива трансценденцију.”¹⁵

У старијим духовним и алхемичким наукама, маском или коагулисаним елементом се може сматрати и само тело, јер оно представља тачку згрушњавања духа. Према њима, људско биће чине не само тело, него у телу душа, а у души садржан највиши, трансцендентни састојак – Дух.^{16, 17} Тако је тело материјализована маска душе, а душа са своје стране маска духа или универзалне вертикале према божанском или трансцендентном нивоу. Неуклопиво са позиције савремене емпиријске психологије, али се мора признати да овај уређени, хијерархизован поглед на људско биће као трансцендентно биће, иако архаичан, добија све више подршке.

Првенствено преко преокрета који је започела квантна физика средином прошлог века, примарно у делима Дејвида Бома који се могу сагледати као везна црта између архирелигије, алхемичке и нове трансперсоналне психологије: „Основа ове идеје је да је читав свемир на неки начин умотан у свему и да је свака ствар умотана у целину. Из овога следи да се не неки начин и до неког степена све умотава

13 Reich, W. (1949) *Ether, God and devil*, Maine: Orgon Institute Press.

14 Единџер, Е. (2010) *Анатомија психе: алхемички симболизам у психотерапији*, Нови Сад: Академска књига, стр. 129.

15 Исто, стр. 144.

16 Итен, С. (2013) *Историја алхемичке: од прадавних учења до окултне филозофије*, Београд: Марсо.

17 Велимировић, Н. (2007) *Молитве на језеру*, Београд: Евро Ђунти.

или имплицира у све, али на такав начин да, под уобичајеним околностима свакодневног искуства, постоји релативна независност ствари. Основна претпоставка је онда да овај однос умотавања није пасиван или вештачки. Пре, активан је и суштински за оно што свака ствар јесте. Следи да је свака ствар унутрашње повезана са целином, па тако и са свим осталим. Спољашњи односи се онда приказују у замотаном или експликатном реду у коме се свака ствар види, како је раније показано, као релативно независна и просторна, и само спољње повезана са другим стварима.”¹⁸

Тиме се омогућило значајно померање научне парадигме коју диктира доминантна емпиријска наука заснована на ограниченом пољу феномена, а која се показала лошим предиктором појава физичког света испод/изнад познатих интервала посматрања. „С друге стране, најкраћи размак који има значење у данашњој физици је реда 10-33цм, тако звани Планков размак, за кога постоји опште слагање да ће текући концепти простора, времена и материје вероватно морати радикално да се мењају.”¹⁹ Померање парадигме, иницирано квантном физиком, морало би да се осети на пољу психологије више него што је то случај у овом тренутку, јер смешта људски ум у много шири контекст него што то стандардна психологија нуди, умрежавајући индивидуалну свест у општу информатичку мрежу универзума. Под утицајем ових идеја, утире се пут трансперсоналним приступима који сагледавају човека у мултидимензионалном временско/просторном одређењу. Приступи какве данас развијају Вошбурн²⁰, Хелингер, Гроф, Бренан²¹ и многи други аутори, следе идеју о целовитости човека, сличну оној о којој говоре метафизика и граничне науке.²² Истраживања која доказују трансперсоналне нивое свести (надличне нивое познатих и непознатих предака, као и људи са којима смо у квантној спрези) прелазе оквире познате науке. У том динамичном пољу човек више није виђен као микрокосмос, него микротеос – биће које садржи све и има све потенцијале – очигледан смер у коме се мора поћи.

18 Bohm, D. (1990) A New Theory of the Relationship of Mind and Matter, *Philosophical Psychology*, Vol. 3, No. 2, UK Dept of Theoretical Physics, Birkbeck College, pp. 271-286.

19 Исто, стр. 281.

20 Washburn, M. (2003) *Embodied Spirituality in a Sacred World*, State University of New York.

21 Brennan, B. (1997) *Iscjeliteljske ruke*, Zagreb: Barka.

22 Tuszynski, J. A. (2006) *The Emerging Physics of Consciousness*, New York: Springer, Berling, Heidelberg.

*Значење се гради у зони између
посталог и постајућег*

Постало прекрива постајуће. Оно што знамо је јаче од онога што тек учимо. Оно што јесмо прекрива оно што тек постајемо. Али из невидљивог постајућег се постепено ствара видљиво. Символи, речи, знаци, културни посредници нису добијени као биолошки дарови, они су производ дуге и сложене историје изградње људске заједнице. Изражавати се, покретати се, говорити и комуницирати са људима или идејама је вештина која се усваја. Ово усвајање је активан процес „поунутрења” (интериоризација виших менталних функција, по Виготском²³) приликом кога се оно што је добијено мења сваки пут када се уводи у унутрашњи ментални план. Свако дете које учи језик средине у којој је рођено, пролази у малом овај исти сложени пут, уноси у себе значења и тиме их ствара. Свако људско биће представља ризницу сопственог културног поља са свим оствареним и потенцијалним догађајима у њему.

У практичном животном пољу манифестно, оно што је видљиво и испољено заиста тежи да преклопи настајуће, као што старо стабло закриљује светлост баченом семењу око себе. Сила процеса у психолошком пољу, међутим, нестишљивост силе развоја, чини да је процес настајања, чак иако се не види, стално присутан и опире се квантификованим приступима који теже да мере поједностављене ефекте. Латентно растуће, настајуће, захтева време, стрпљење, свест о томе да садашњи тренутак не показује све елементе будућег, да има нечега што не знамо у погледу будућности јер је она увек више од задатог.

Постоји вишак вредности, лепоте, потенцијала и изненађења који се појављује у сваком детету, у сваком људском и у сваком космичком стварању у односу на оно што смо му почетно задали. Они уз очекивано, стварају и неочекивано за главу више и шире од онога што је било дато. Овај додати, једва приметни вишак, овај фини помак који сваки нови чин стварања, размене и учешћа доноси, чини да се људска заједница развија у нади, у развојном току који сигурно пролази кроз серије криза, гранања и слепих крајева али – из довољно удаљене тачке посматрања постаје видљиво – заправо, напредује.

23 Vigotski, L. (1977) *Mišljenje i govor*, Beograd: Nolit.

ЛИТЕРАТУРА:

- Bohm, D. (1990) A New Theory of the Relationship of Mind and Matter, *Philosophical Psychology*, Vol. 3, No. 2, UK: Dept of Theoretical Physics, Birkbeck College, pp. 271-286.
- Brennan, B. (1997) *Iscjeliteljske ruke*, Zagreb: Barka.
- Единџер, Е. (2010) *Анатомија психе: алхемијски симболизам у психотерапији*, Нови Сад: Академска књига.
- Fromm, E. (1966) *Џовек за себе*, Zagreb: Naprijed.
- Итен, С. (2013) *Историја алхемије: од прадавних учења до окултне филозофије*, Београд: Марсо.
- Јакоби, Ј. (2000) *Психологија К. Г. Јунга*, Београд: Дерета.
- Jung, K. G. (1996) *Dinamika nesvesnog*, Novi Sad: Matica srpska.
- Јунг, К. Г. (2012) *Аналитичка психологија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ленг, Р. Д. (1985) *Чињенице живота*, Београд: Просвета.
- Leing, R. (1989) *Jastvo i drugi*, Novi Sad: Bratstvo i jedinstvo.
- Њумен, Ф. (2012) *Let's Develop – водич за стални лични раст и развој*, Земун: Мостарт.
- Reich, W. (1949) *Ether, God and devil*, Maine: Oregon Institute Press.
- Reich, W. (1985) *Spolna revolucija: prilog karakternoj samoupravi џовјека*, Zagreb: Naprijed.
- Тагоре, Р. (2011) *Птице луталице*, Београд: Библиотека Небо.
- Tuszynski, J. A. (2006) *The Emerging Physics of Consciousness*, New York: Springer, Berling, Heidelberg.
- Велимировић, Н. (2007) *Молитве на језеру*, Београд: Евро Ђунти.
- Vigotski, L. (1977) *Mišljenje i govor*, Beograd: Nolit.
- Washburn, M. (2003) *Embodied Spirituality in a Sacred World*, State University of New York.

Bojana Škorc
University of Arts in Belgrade, Faculty of Fine Arts, Belgrade

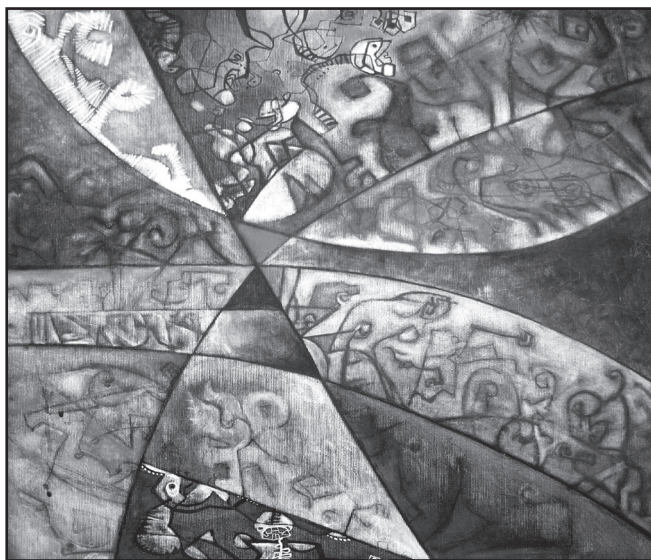
CREATION IN THE ZONE BETWEEN
A SIGN AND THE SIGNED

WHAT IS YOUR FACE LIKE

Abstract

From a psychological point of view, the relation between a mask and the masked can have developmental and creative potentials. To wear a mask does not necessarily mean that one has given up one's authenticity. A mask could become an entrance to the open space between a sign and the signed, a dynamic space in which to build one's identity – to be who you are not or to become who you are. It is a space for play, art, improvisation and learning. The ideas of Jung, Laing, Bohm, Washburn, Vygotsky and others are discussed regarding their understanding of the sign-signed relation. Alienation is seen as an ontological gap between a sign and the signed, a mask and the face behind it. A change in scientific paradigm initiated by quantum physics is discussed from the position of transpersonal psychology, where a sign and the signed (a mask and the masked) could be seen as events in multidimensional orders.

Key words: *psychology of creativity, alienation, transpersonal approaches*

Сања Филиповић, *Дибук*, комбинована техника, 60x60 цм, 2007.